

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

філологічний факультет
кафедра зарубіжної літератури, теорії літератури
та слов'янської філології

ІНТЕРВАЛИ: 1918 – 1968 – 2018 (література/літературознавство)

Матеріали
XV Міжнародної літературознавчої конференції

18-19 жовтня 2018 р.

ЧЕРНІВЦІ
2018

искренних, правдивых, кто (они знают) не примет их царства, а тех, кто станет их рабами – сохраняют... Эта война есть одно огромное целое. Противники слиты в одном объятии: Ее надо одолеть – самую войну, а не противника» (Из письма М. Волошина к А. Петровой от 16 августа 1915 г.). Именно это понимание уродливой и беспощадной сущности происходящего, прозрение, сменившее первоначальный пафос, и гневная отповедь безграничному цинизму власть-придержавших – всех тех, кто «послал этих мальчиков недрожавшей рукой» прямоком в ад, – свойственны британской военной лирике. И именно изобличению этого цинизма посвящено большинство фронтовых стихотворений британских поэтов.

Одним из самых талантливых и известных из них был Уилфред Оуэн, а одним из самых знаменитых его изобличительных стихотворений является написанное между октябрём 1917 и мартом 1918 «Dulce et decorum est» (*Dulce et decorum est (pro patria mori)*) (латынь) – «Сладко и почетно (умереть за свою страну)». Сюжет его незатейлив, образы страшны, как страшна бессмысленная и неизбежная смерть, но перевод его на русский язык – несмотря на сходство этой антипафосной разоблачительной направленности в культуре обеих стран – представляет определенные – возможно даже закономерные – трудности, о которых и пойдет речь в докладе.

Тетяна Тверітінова

Поема О. О. Блока «Дванадцять» у дзеркалі християнської критики

Поема О. О. Блока «Дванадцять», написана в січні 1918 року, протягом майже всього ХХ століття

вважалася «першою сторінкою в радянській літературі» (М. П'яних). Політична апропріація цього твору ідеологами революції – А. В. Луначарським, Л. Д. Троцьким та іншими, визнання її як «вищого досягнення Блока», «найвизначнішого твору нашої епохи» (Л. Троцький) знайшли відгомін у радянських блокознавчих дослідженнях: «герої-червоногвардійці сповнені настроєм боротьби за новий світ і революційної відплати старій Росії» (З. Г. Мінц), «вони – червоногвардійці – виходять із однієї епохи (минуле), проходять крізь історичний час (теперішнє), підходять до нової епохи... зовсім іншими людьми, з новим «життєвим» досвідом і зовсім іншим ставленням до навколишнього світу» (Л. К. Долгополов).

Відомо, що літературне оточення поета неоднозначно сприйняло «Дванадцять»: від різко-негативного (З. М. Гіппіус, Д. С. Мережковський, І. О. Бунін), коли вважали, що цей твір негідний блоківської манери письма, а сам автор надто швидко пристосувався до нової влади; до своєрідного змагання в поемі Андрія Белого «Христос воскрес». Втім, уже в тому ж 1918 році комісар Театрального відділу нового уряду О. Д. Каменєва відзначила наявність у поемі містики і не радила читати твір зі сцени. Проте її поодинокі думка залишилась поза увагою партійних керівників, на відміну від оцінки поеми Блока серед духовенства. Так, анонімний петроградський священик, чий авторство приписується і О. П. Флоренському і О. Ф. Андрєєву, в своєму богословсько-літургічному аналізі поеми «Дванадцять» зауважував, що вона є завершенням блоковського демонізму й за тематикою близька до пушкінських «Бісів», коли спостерігається однакове видіння бісів у заметіль. Петроградський священик вказує на пародійний характер поеми: боротьба з церквою, кількість червоногвардійців та їхні

імена нагадують імена апостолів, що теж йшли за Христом. У поемі простежується заперечення хрестинних заперечень (триразове повторення про свободу без хреста та без імені святого), що по суті є другим хрещенням, яке сприймалося як відмова від християнських цінностей.

Православний релігійний мислитель С. М. Булгаков у статті «На бенкеті богів. Pro і contra. Сучасні діалоги», що ввійшла в колективний збірник «Із глибини» (1918), відзначає, що при високому рівні художності поеми блоковський пантеїзований і позацерковний Христос викликає сумнів у його справжності, і не дивно, що може виявитись темний двійник Спасителя після хресного знамення або молитви.

Християнська інтерпретація блоковської поеми знову набула актуальності лише наприкінці ХХ століття. Богослов і літературознавець М. М. Дунаєв у дослідженні «Православ'я і російська література» звертає увагу на надто релігійне ставлення Блока до музики, якою для поета стала й революція. Посилаючись на спогади К. Чуковського, М. М. Дунаєв зауважує про іншу музику – безперервний гамір, який чув Блок під час роботи над поемою, та відчуття постійної присутності сторонньої волі, якій він не міг опиратись. І зникнення всіх звуків і можливості писати вірші після закінчення поеми. Простежуючи ставлення Блока до Христа, його висловлення стосовно вищих меж Добра й Зла («одна й та сама Бескінечність»), задум поета написати п'єсу про Христа, де Нагірна проповідь сприймається як мітинг, М. М. Дунаєв зазначає, що Блок за поему «Дванадцять» дорого заплатив: позбувся поетичного дару.

Найбільш ґрунтовно досліджується містика блоковської поеми в монографії сучасного російського

літературознавця І. А. Єсаулова «Пасхальність російської словесності» (2004). Як зауважує дослідник, вже в перших рядках поеми простежуються приховані алюзії на біблійне створення світу, але в Біблії йдеться про відділення світу від темряви, тверді від води, а у Блока все свідчить про всевітню хиткість і змішання всіх атрибутів Божого світу. Час подій – початок січня – це період літургійного часу від Різдва до Хрещення, який у фольклорній свідомості сприймається як святки. Друга частина їх – страшні вечори – характеризується розгулом нечистої сили (про що свідчить вітер, холод, завірюха) і розвитком теми святочного карнавалу (Б. М. Гаспаров), який у блоковській інтерпретації сприймається як тоталітаризм і є одним із синонімів бісовства. «Старий світ», «Свята Русь», «Ісус Христос» подаються не тільки як об'єкти запеклої боротьби «товаришів», а ще й дискредитуються блюзнірськими атрибутами (як-от кривавий прапор у Христа).

Дослідник акцентує увагу на страху перед невідомим ворогом, від якого застерігається нічний дозор. В народній релігійній демонології евфемізмом «ворог» зазвичай визначається «антихрист», тобто «інший», який, на думку Блока, мав бути з червоногвардійцями. Тому, резюмує І. А. Єсаулов, однією з найсуттєвіших особливостей поеми «Дванадцять» є «художня логіка авторського зближення – майже до нерозрізання – Божественного і диявольського». «Заметільні «біси» золотої доби російської поезії трансформувались в «апостолів» нової радянської ери», які несуть світу не блага вість, а руйнацію і нехтування християнськими цінностями.